

*Н.В.Рибачук,
асистент кафедри Менеджменту та моделювання в економіці
Вінницький національний технічний університет*

*Т.О.Журко,
кандидат економічних наук, доцент кафедри Фінансів
Вінницький національний технічний університет*

*Ю.І.Ганзієнко,
студент ОКР «бакалавр»
Вінницький національний технічний університет*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

*N.V.Rybachuk,
Assistant lecturer of Department of Management and Modelling in Economics
Vinnytsia national technical university,*

*T.O.Zhurko,
Candidate of Economic Sciences, Associate professor of Department of Finance
Vinnytsia national technical university,*

*J.I.Hanzienko,
student EQL "Bachelor"
Vinnytsia national technical university*

CONCEPTUAL ASPECTS OF BUSINESS EVALUATION: EFFECTIVENESS AND EFFICIENCY

У статті розглянуті концептуальні підходи до визначення термінів «ефективність» та «результативність». Представлені різноманітні підходи до визначення та оцінки ефективності і результативності різними авторами. Виділені основні з них. Наведені види відносин, які враховуються при визначенні сутності категорії «ефективність». Розглянуті внутрішня та зовнішня ефективність.

The article describes the conceptual approaches to the definition of "efficiency" and "effectiveness". Presents various approaches to identify and evaluate the effectiveness and efficiency of various authors. Allocated the basic ones. These types of relationships that considered when determining the essence of the category of "effectiveness". Were considered internal and external effectiveness.

Ключові слова: *ефективність, результативність, продуктивність, категорія, витрати, результат, мета.*

Key words: *effectiveness, efficiency, productivity, category, costs, result, design.*

Постановка проблеми. Категорія «ефективність» використовується, в різних комбінаціях та поєднаннях, стосовно до різних явищ, в різноманітних галузях науки та практики, особливо широко в економіці. В економічній літературі можливо часто зустріти такі терміни, як: ефективність виробництва, ефективність процесу, ефективність рішення, ефективність управління, ефективність маркетингу та інші подібні терміни. Але не дивлячись на таке широке використання терміну «ефективність» відсутнє загальноприйняте визначення і розуміння з урахуванням умов та обмежень по його використанню. В науковій літературі наводяться різноманітні підходи до визначення характеристики, способів та методів відображення терміну «ефективність» в показниках і критеріях. На

грунті таких різноманітних підходів виникає проблема змішування понять «ефективність» та «результативність» у визначенні результатів діяльності підприємства, тому особливу увагу потрібно приділити визначенню та взаємозв'язку цих понять.

Аналіз останніх публікацій. Вивченням категорії «ефективність» займалися представники різних економічних шкіл.

Вперше визначення категорії «ефективність» було надане в XVII ст. представниками класичної політекономії Петті В. та Кене Ф.. Вони трактували «ефективність» в значенні результативності.

В подальшому, Рикардо Д. вивів ефективність в статус самостійної економічної категорії та визначив її, як «відношення отриманого результату до певного виду витрат».

В кінці XIX ст. на початку XX ст. представники неокласичної школи політекономії Парето В. та Шумпетер Й. дали визначення поняття «ефективність», яке лягло в основу сучасних економічних досліджень ефективності. На їхню думку, ефективність – це відношення витрат та результатів. Зокрема, Парето В. ввів принцип граничної економічної ефективності, суть якого полягає в тому, що ефективним вважається такий рівень організації економіки, при якому суспільство отримує максимум корисності від наявних ресурсів при неможливості здійснення будь-якого покращення в одних параметрах системи без погіршення інших. Таким чином, ефективна економічна система повинна знаходитись на межі граничного результату при заданих ресурсах.

Шумпетер Й. виділяв два види ефективності: статичну та динамічну. Статична ефективність притаманна системам, що знаходяться в стані рівноваги. В них неможливе прирощення абсолютної величини ресурсів та повністю відсутня можливість взаємозамінності. Шумпетер Й. вважав динамічну ефективність системи, що знаходиться в стані нерівноваги та розвивається більш вагомою, оскільки в такій системі приріст ступеню задоволення вимог ринку був вищий, ніж приріст виробничих витрат.

Суттєвий вклад у формування та розвиток підходів до визначення поняття «ефективність», критеріїв та методів її оцінки внесли роботи вітчизняних та зарубіжних вчених: Маршал В. Мейер, МакКоннелл К.Р., Брю С.Л., Подольчак Н.Ю., Лопатнікова Л.І., Бухалков М.І., Самуельсон П.А., Нордхаус В.Д., Виварец О.Д., Дистергефт Л.В., Сурмін Ю.П., Друкер П., Тищенко О.М., Гонтарева І.В., Дудукало Г.О., Нусінов В.Я., Власова К.П., Фандель Г., Клейнер Г.Б. та багатьох інших.

Постановка задачі. Метою даної статті є огляд та аналіз існуючих на даний час концептуальних підходів до визначення категорій «ефективність» та «результативність». Аналіз їх переваг та недоліків.

Виклад основного матеріалу. Категорія «ефективність» займає важливе місце в економічній теорії та практичній діяльності. Розрахунок економічної ефективності проводиться для процесів як на макро-, так і на мікрорівні. Необхідно зауважити, що на даний час не існує однозначного та загальноприйнятого визначення ефективності. Маршал В. Мейер пояснює це тим, що дана ситуація відбувається у зв'язку із зміщенням понять оцінки та самої ефективності, оскільки достатньо просто щось виміряти та назвати це ефективністю, але набагато складніше відповісти на такі фундаментальні питання як: «що таке ефективність?» та «як її можна оцінити та виміряти?» [1, с.13].

МакКоннелл К.Р. та Брю С.Л. розуміють під економічною ефективністю співвідношення результату до витрат на його досягнення [2].

Низка фахівців вважають ефективність в значній мірі суб'єктивною оціночною категорією, оскільки ефективність будь-якого процесу може змінюватися при зміні оцінок та набувати особистого характеру. В даному контексті Подольчак Н.Ю. зазначає: «На практиці привалюють інтуїтивні методи оцінки соціально-економічної ефективності, причому використовуються неадекватні методи, моделі та показники ефективності» [3, с.5]. Ефективність, на думку Лопатнікова Л.І., є характеристикою якості системи з точки зору співвідношення витрат та результатів функціонування [4].

Ефективність, на думку Бухалкова М.І., характеризується співвідношенням отриманого ефекту з витратами та є свого роду ціною за досягнення даного результату [5, с.201]. Якщо ж, результат взагалі не був досягнутий, то ефективність втрачає своє позитивне економічне значення.

Згідно визначення Самуельсона П.А. та Нордхауса В.Д., економічна ефективність – це отримання максимуму можливих благ від ресурсів, що є в наявності [5]. Для цього потрібно постійно співвідносити вигоди (блага) та витрати, тобто вести себе раціонально. Раціональна поведінка полягає в тому, що виробник та споживач прагнуть до найвищої ефективності, для цього максимізують вигоди та мінімізують витрати.

Виварец О.Д. та Дистергефт Л.В. стверджують, що: «у загальному сенсі ефективність будь-якого процесу, будь-якого виду діяльності характеризує ступінь досягнення поставленої мети» [6, с.56]. Аналогічної думки дотримується і Сурмін Ю.П., який визначає ефективність, як показник успішності функціонування системи щодо досягнення постановлених цілей [7, с.354].

Останнім часом, низка вчених почала використовувати поняття ефективності в сенсі результативності по відношенню як до окремих галузей економіки, так і до окремих підприємств та економічних процесів [8]. Друкер П., в даному контексті, зазначає: «Для того, щоб бути успішною протягом тривалого часу, щоб вижити та досягнути своїх цілей, організація повинна бути як ефективною, так і результативною», тобто результативність – це наслідок того, що «робляться правильні речі», а ефективність – «робити речі правильно» [9]. Потрібно зауважити, що керуючись таким визначенням, важко визначити результативність та ефективність у кількісному вираженні.

Однією із складових процесу стратегічного управління підприємством, на думку Тищенко О.М., є економічна результативність, що відповідає основним вимогам до його формування. Економічна результативність – це категорія, яка відображає успіх діяльності підприємства в умовах ринку, характеризує рівень та правильність досягнення поставлених цілей [10, с.29]. Тищенко О.М. вважає, що економічну результативність доцільно характеризувати наступними критеріями: прибутковість, становище на ринку, продуктивність, економічність та дієвість. Перші чотири характеризують правильність досягнення цілей, а остання – рівень досягнення поставлених цілей.

На думку вітчизняного фахівця Гонтаревої І.В., на основі етимології категорії, ефективність слід розглядати, не як деякий результат (бажаний, планований, досягнений), а як умову, можливість, за яких він може бути отриманий [11]. В даному випадку ефективність включає в себе характеристики соціально-економічних та техніко-технологічних параметрів стану системи (працездатність системи), які призводять до такого результату. Гонтарева І.В. наголошує, що категорія «ефективність» – це умови та рівень інтенсифікації відносин, що виникають під час процесу створення, споживання та відтворення економічних ефектів (результатів). Отже, дана категорія визначає об'єктивні умови, які характеризують якісну сторону джерел та процесів відтворення ефектів (результатів).

Протилежної думки дотримується Дудукало Г.О. та зазначає: «Ефективність може визначатися, як результативність системи, що виражається у відношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів» [12].

Гарвардські вчені звернули увагу на те, що до ринкового механізму зв'язку між виробником та споживачем входять суттєві складові елементи: структура ринку, поведінка фірм в галузі та результативність функціонування ринків [6, с.11]. На їхню думку, ці елементи взаємопов'язані та потрібно зважено впливати на всі ці три елементи, щоб механізм працював з мінімальною кількістю збоїв. Парадигма «структура ринку – поведінка – результат» є спробою визначення тих структурних та поведінкових параметрів, які здійснюють стратегічний вплив на результативність функціонування галузевого ринку. Результативність галузевих ринків в значній мірі залежить від поведінки продавців та покупців.

Нусінов В.Я., використовуючи етимологічні дані, наполягає на тому, що результативність є синонімом ефективності та характеризує ефективність, як «результативність, тобто результат діяльності або ефект, котрий отримує суспільство, підприємство чи окрема людина на одиницю використаних, чи застосованих ресурсів» [13, с.91].

Деякі вчені наполягають на тому, що ефективність є важливим показником результативності. Одним з таких вчених є Височина М.В., яка стверджує: «ефективність є однією з головних характеристик результативності» [14, с.86]. Корицька О.І. в даному контексті зазначає, що ефективність – це якісна властивість результативності, яка характеризує ступінь раціонального використання вхідних ресурсів та визначає раціональність отриманих результатів. В той же час, під результативністю вона розуміє комплексну величину, яка використовується для аналізу діяльності підприємства через отримані результати [15].

На думку Власова К.П., ефективність визначається, як найкращий результат функціонування, який отриманий за найменший час і при найменшій кількості витрачених ресурсів, та забезпечує довгострокову перспективу [16, с.106]. Потрібно зазначити, що в даному визначенні відсутня порівняльна база і ефективність розглядається виключно, як «миттєва» категорія, а «найменша кількість ресурсів» може перетворитися на повну їх відсутність, що робить ефективність фізично недосяжною. До такого висновку приходять і сам автор та зазначає, що «ефективність відносна і, в істотній мірі, суб'єктивна» [16, с.107].

Покропивний С.Ф. під ефективністю розуміє комплексне відбиття кінцевих результатів використання ресурсів за певний проміжок часу. Родовою ознакою ефективності (продуктивності), на його думку, може бути необхідність досягнення мети виробничо-господарської діяльності підприємства з найменшими витратами суспільної праці або часу. Отже, Покропивний С.Ф. зазначає, що у кінцевому підсумку змістовне тлумачення ефективності (продуктивності), як економічної категорії, визначається об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є основоположною субстанцією багатства й

мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільства. Саме тому, підвищення ефективності будь-яких заходів/процесів треба вважати конкретною формою вияву цього закону [17, с.449].

Вігуржинська С.Ю. пропонує під ефективністю розуміти комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних фондів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу [18, с.59].

Досліджуючи функції виробництва та витрат, Фандель Гюнтер визначив основні критерії ефективності:

- ✓ виробництво ефективне, якщо за даних витрат ресурсів досягається максимальна кількість продукту й при цьому ресурси не витрачаються даремно – даний критерій базується на постулаті технічної максимізації;
- ✓ виробництво вважається ефективним, якщо задана кількість продукту виготовляється за мінімальних витрат ресурсів виробництва й при цьому жодна одиниця продукту не губиться – даний критерій базується на постулаті технічної мінімізації [19, с. 74-75].

Такий широкий спектр різноманітних та суперечливих підходів до трактування категорії ефективність пов'язаний з етимологією терміну «ефективність». Даний термін походить від латинських слів «effectus» (ефект) – результат дії, наслідок та «effectivus» (ефективний) – результативний, продуктивний, дієвий, котрий дає результат.

Також потрібно зауважити, що найпоширеніше визначення ефективності, як співвідношення результату до затрат на його досягнення, є в своїй сутності, коефіцієнтом, який характеризує ступінь віддачі від вкладених коштів, оскільки результат та витрати мають грошове вираження.

Виходячи з цього, можна припустити аналогічність понять коефіцієнта корисної дії та ефективності.

Але таке припущення має в собі певні складності, які полягають в тому, що ефективність повинна мати як кількісне, так і якісне визначення. Останній складовий притаманна складність та неоднозначність визначення її сутності.

Потрібно зазначити, що при визначенні сутності категорії «ефективність» враховують наступні відносини:

- ✓ об'єкт – об'єктні;
- ✓ суб'єкт – суб'єктні;
- ✓ суб'єкт – об'єктні.

Відносини «об'єкт – об'єктні» характеризують технологічний взаємозв'язок між засобами та предметами праці, а факторами, які зумовлюють їх інтенсифікацію, є технологічність, ритмічність, пропорційність, прямоточність.

Відносини «суб'єкт – суб'єктні» характеризують організаційні, ринкові та соціальні взаємовідносини між усіма зацікавленими сторонами підприємства, а факторами, які зумовлюють інтенсифікацію, є збалансованість індивідуальних, коаліційних та загальних інтересів усіх зацікавлених сторін.

Відносини «суб'єкт – об'єктні» характеризують можливість суб'єкта спостерігати та управляти об'єктом, а факторами, які зумовлюють інтенсифікацію, є релевантність, достатність, достовірність та своєчасність інформації про об'єкт та його реакцію на управлінський вплив.

Важливим питанням, яке постає перед кожним підприємством, є питання ефективного використання ресурсів.

Необхідно зазначити, що при визначенні ефективності діяльності підприємства слід розрізняти, в якому саме контексті трактується категорія ефективності:

- ✓ ефективність в сенсі результативності – це здатність отримати намічений результат в бажаному обсязі та якості. В такій трактовці ефективність націлена на досягнення мети, а не на ресурси, які потрібно витратити для досягнення бажаного результату;
- ✓ ефективність в сенсі дієвості – це здатність отримати ефект (результат) від певних дій, які не завжди можуть бути виміряні за допомогою кількісних показників;
- ✓ ефективність в сенсі продуктивності – це віддача (ефект) на одиницю витрат.

Проведений вище огляд та аналіз існуючих концепцій до тлумачення категорії ефективності дає підстави розділити їх на три основні підходи:

- ✓ витрати-результат;
- ✓ результат-мета;
- ✓ умова-результат.

Підхід «витрати-результат», з точки зору системного підходу, являє собою систему з невідомою будовою – «чорна скринька» [7, с.85]. В такій системі відображається вхід в неї – ресурси, та вихід з неї – ефекти, а взаємодія внутрішніх елементів системи взагалі не відображається. Згідно теорії, входи системи – це точки впливу зовнішнього середовища на систему, а виходи – це точки впливу системи на зовнішнє середовище. Основною складністю побудови моделі системи «чорної скриньки» є вірний вибір з великої кількості параметрів входів та виходів, мінімально можливої кількості таких характеристик, які достатньо в повному обсязі здатні описати цільове призначення об'єкту.

Визначення ефективності тільки співвідношенням витрати-результат з економічної точки зору має низку недоліків [20, с.120-121]:

- ✓ ресурсомісткість не відображає необхідність, достатність та своєчасність отриманого ефекту при нормальному функціонуванні та розвитку підприємства;
- ✓ невідомі причини виникнення ефективності, як наслідок, невідомо яким чином нею можна управляти;
- ✓ відсутнє уточнення, які саме ефекти та ресурси необхідно включати до загальної оцінки діяльності підприємства;
- ✓ ефект та ресурси повинні мати єдину одиницю виміру – вартісне вираження, що не завжди є можливим, наприклад, оцінка нематеріальних активів.

Ефективність розглядається в діалектиці двох вимірів: внутрішня ефективність та зовнішня ефективність. Поняття внутрішня ефективність визначається шляхом порівняння різноманітних заходів по співвідношенню результатів та витрат, що викликали ці результати. З позиції теорії ресурсної залежності, внутрішня ефективність – це міра оцінки використання ресурсів підприємства, що визначається співвідношенням результату до витрат. Отже, дана категорія характеризує ефективність використання тих чи інших видів ресурсів чи їх сукупності.

Поняття зовнішня ефективність відображає, наскільки підприємство відповідає запитам зовнішнього середовища, адаптивне, стійке, спроможне до розвитку. Клейнер Г.Б. трактує зовнішню ефективність як цільову ефективність: «Під цільовою ефективністю розуміється ступінь відповідності чи невідповідності системи, що досліджується, до її цільового призначення» [21, с.448].

Внутрішня ефективність в цілому пов'язана в більшій мірі з раціоналізацією та в певному відношенні суперечить зовнішній ефективності, яка направлена на розвиток підприємства. Внутрішня ефективність, в основному, досягається за рахунок заходів, які мають короткостроковий характер. Зовнішня ефективність – це реалізація стратегії та отримання довгострокових результатів.

Висновки.

Наведені вище підходи до визначення таких понять, як «ефективність» та «результативність», мають багато недоліків, але найвагомим серед цих недоліків є їх невизначеність. Потрібно зауважити, що не дивлячись на це, існуючі підходи до визначення цих понять займають важливе місце в сучасній економічній науці.

Література.

1. Мейер Маршал В. Оценка эффективности бизнеса. – М.: ООО «Вершина», 2004. – 272 с.
2. МакКоннелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
3. Подольчак Н.Ю. Проблемы оценивания и регулирования социально-экономической эффективности систем менеджмента машиностроительных предприятий: монография. – Х.: Магистр, 2010. – 340 с.
4. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки. 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело, 2003. – 520 с.
5. Самуэльсон П.А., Нордхаус В.Д. Экономика. – М.: Бином, 1997. – 800 с.
6. Выварец А.Д., Дистергефт Л.В. Эффективность производства: теория, методология и методика оценки // Сборник научных статей. – Екатеринбург: УГТУ, 2000. – 511 с.
7. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: Учеб.пособие. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
8. Рой Л.В., Третьяк В.П. Анализ отраслевых рынков. Учебник – М.: Инфра-М, 2008. – 442 с. – (Учебники экономического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова).
9. Друкер П. Классические работы по менеджменту. – М.: Юнайтед пресс, 2010. – 224 с.
10. Тищенко А.Н. Экономическая результативность деятельности предприятия: монография / А.Н.Тищенко, Н.А.Кизим, Я.В.Догодайло – Х.: Инжек, 2005. – 144 с.
11. Гонtareва И.В., Нижегородцев Р.М. Категориальный аппарат оценивания эффективности развития предприятий // Экономика розвитку. – 2012. – №3. – с. 47-54

12. Дудукало Г.О. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / Дудукало Г.О. – 2012. – Режим доступу <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1031&p=1>
13. Нусинов В.Я. Экономический анализ деятельности предприятий и объединений в промышленности / В.Я. Нусинов, А.М. Турило, А.Г. Темченко. – Кривой Рог: Минерал, 1999. – 173 с.
14. Височина М.В. Аналіз методів оцінювання ефективністю управління діяльністю підприємства // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №161. – с.86-89.
15. Корицкая О.И. Терминологические аспекты оценивания деятельности предприятий: эффект, эффективность, результативность / О.И. Корицкая // Экономика и управление. – 2014. - №2 (38). – с. 15-19.
16. Методы исследования и организации экспериментов / Под ред. проф. К.П. Власова. – Х.: Издательство «Гуманитарный Центр», 2002. – 256 с.
17. Економіка підприємства: Підручник / За заг.ред. С.Ф.Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
18. Вігуржинська С.Ю. Економіка підприємства. Частина 2. – Одеса: Scanned by Greeny, 2008. – 75 с.
19. Фандель Г. Теорія виробництва і витрат. – К.: Таксон, 2000. – 520 с.
20. Гонтарева И.В. Семантические аспекты системной эффективности предприятия / И. В. Гонтарева // Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. Ч.1. КНЕУ, спец. випуск. Економіка підприємства: теорія і практика. – 2008. – с. 119-126.
21. Мезоэкономика переходного периода: рынки, отрасли предприятия / Под ред. д.э.н., профессора Г.Б.Клейнера. – М.: Наука, 2001. – 516 с.

References.

1. Meyer, Marshal V. (2004), *Otsenka effektivnosti biznesa* [Estimation of business efficiency], Vershina, Moscow, Russia.
2. McConnell, Campbell R. and Brue, Stanley L. (1993), *Ekonomiks: printsepy, problemy i politika* [Economics: principles, problems, and policies], Hagar-Demos, Kyiv, Ukraine.
3. Podol'chak, N.U. (2010), *Problemy otsenivaniya i regulirovaniya sotsial'no-ekonomicheskoi effektivnosti sistem menedzhmenta mashinostroitel'nyh predpriyatei* [Problems of estimation and regulation of social and economic efficiency of management systems engineering enterprises], Magistr, Kharkov, Ukraine.
4. Lopatnikov, L.I. (2003), *Ekonomiko-matematicheskii slovar'* [Economics and Mathematics Dictionary], 5nd ed., Delo, Moscow, Russia.
5. Samuelson, Paul A. and Nordhaus, William D. (1997), *Ekonomika* [Economics], Binom, Moscow, Russia.
6. Vyvarets, A.D. and Distergeft, L.V. (2000), *Effektivnost' proizvodstva: teoriya, metodologiya i metodika otsenki // Sbornik nauchnykh statei* [Productoin efficiency: theory, methodology and methods of evaluation // the Collection of scientific articles], UGTU, Yekaterinburg, Russia.
7. Surmin, U.P. (2003), *Teoriya sistem i sistemnyi analiz* [Systems theory and systems analysis], MAUP, Kiev, Ukraine.
8. Roi, L.V. and Tret'yak, V.P. (2008), *Analiz otraslevykh rynkov* [Analysis of industrial markets], Infra-M, Moscow, Russia.
9. Drucker, P. (2010), *Klassicheskie raboty po menedzhmentu* [Classic work on the management], United Press, Moscow, Russia.
10. Tishchenko, A.N. (2005), *Ekonomicheskaya rezul'tativnost' deyatelnosti predpriyatiya* [Economic effectiveness of activities enterprise], Inzhhek, Kharkov, Ukraine.
11. Gontareva, I. and Nizhegorodtsev, R. (2012), "Categorial apparatus of enterprises development", *Ekonomika rozvytku*, vol. 3, pp. 47-54.
12. Dudukalo, G.O. (2012), "Analysis the methods of assessment of enterprise management efficiency" *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1031&p=1> (Accessed 15 March 2015).
13. Nusinov, V.Ya. (1999) *Ekonomicheskii analiz deyatelnosti predpriyatiy i obyedineniy v promyshlennosti* [Economic analysis of enterprises and associations in the industry], Mineral, Krivoy Rog, Ukraine.
14. Visochina, M.V. (2009), "Analysis methods for evaluating the effectiveness of management of the company", *Kultura narodov Prichernomor'ya*, vol. 161, pp. 86-89.

15. Koritskaya, O.I. (2014), "Terminological aspects of evaluation of enterprises: the effect, efficiency, effectiveness", *Ekonomika i upravlenie*, vol. 2, pp. 15-19.
16. Vlasova, K.P. (2002), *Metody issledovaniya i organizatsii eksperimentov* [Methods of research and organization of experiments], Gumanitarnyi tsentr, Kharkov, Ukraine.
17. Pokropyvnyi, S.F. (2001), *Ekonomika pidpriemstva* [Business economics], 2nd ed., KNEU, Kyiv, Ukraine.
18. Vigurzhyns'ka, S.U. (2008), *Ekonomika pidpriemstva* [Business economics], Scanned by Greeny, Odessa, Ukraine.
19. Fandel, G. (2000), *Teoriya vyrobnytsva i vytrat* [The theory of production and cost], Takson, Kyiv, Ukraine.
20. Gontareva, I. (2008), "Semantic aspects of system efficiency of the enterprise", *Formuvanya rynkovoï ekonomiky*, pp. 119-126.
21. Kleiner, G.B. (2001), *Mezoeconomika perehodnogo perioda: rynki, otrasli, predpriyatiya* [Meso-economics transition: markets, industry, enterprises], Nauka, Moscow, Russia.